

**SOME ORGANIZATIONAL AND REGULATORY ASPECTS
APPOINTMENT AND CONDUCT OF COMPLEX SONO-LINGUISTIC
EXAMINATION**

Savelieva Irina

Kherson Faculty of the Odessa State University of Internal Affairs,

Kherson State University, Ukraine

e-mail: IrinkaGT17@gmail.com

Summary: This article examines certain organizational and regulatory aspects of the appointment and implementation of a complex sono-linguistic examination.

The author analyzed the current legislation of Ukraine and came to the conclusion that there is no classification in the laws of forensic examinations, which are the main activity of the network of research expert forensic centers.

To understand the basics of the appointment and conduct of a comprehensive sono-linguistic examination, a brief review of the current legislation of Ukraine regarding the existing types of forensic examinations has been performed. The organizational aspects of the appointment and implementation of a comprehensive sono-linguistic examination are considered. The author determined the subject composition of the complex sono-linguistic examination. After analyzing the practice of collecting material carriers with traces of facial speech for a comprehensive sono-linguistic examination, the author identified the features and problems of this process.

The article proposes ways to solve the problem of normative consolidation of the purpose and conduct a comprehensive sono-linguistic examination.

Keywords: complex sono-linguistic examination, weary speech, voice, phonogram, the appointment of examination.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах загострення криміногенної обстановки в країні, зміни укладу життя як окремої людини, так націй у зв'язку з новітніми викликами світового масштабу, зокрема в умовах

пандемії та світової економічної кризи, виникла нагальна необхідність вдосконалення роботи державних органів, які здійснюють досудове розслідування, щодо використання криміналістичних засобів та методів боротьби зі злочинністю.

Так, аналіз статистичних даних демонструє, що за останні роки спостерігається стала тенденція значного розриву між кількістю облікованих кримінальних правопорушень та кількістю кримінальних проваджень щодо яких було прийнято рішення. Так, за даними Генеральної прокуратури України, у 2013 р. було обліковано 563560 кримінальних правопорушень, у 2014 р. - 529139, у 2015 р. - 565182, у 2016 р. - 592604, у 2017 р. - 523911, у 2018 р. - 487133, у 2019 р. - 444130, і за шість місяців 2020 р. - 215956. Проте кількість кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято становить у 2013 р. - 332291, у 2014 р. - 337319, у 2015 р. - 385543, у 2016 р. - 442769, у 2017 р. - 335779, у 2018 р. - 303604, у 2019 р. - 281119, за шість місяців 2020 р. - 140443 [1]. Таким чином відсоток кримінальних правопорушень щодо яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято становить відповідно у 2013 р. - 58,96 %, у 2014 р. - 63,75 %, у 2015 р. - 68,22 %, у 2016 р. - 74,72 %, у 2017 р. - 64,09 %, у 2018 р. - 62,32%, у 2019 р. - 63,30%, за шість місяців 2020 р. - 65,03%.

Людина, як суб'єкт взаємодії з оточуючим середовищем, у процесі своєї життєдіяльності проявляє себе по-різному, залишає сліди різного роду. Вчиняючи протиправні дії, особа прагне у більшості випадків залишитись невпізнаною з метою уникнення відповідальності. З цією метою застосовує найрізноманітніші засоби маскування та знищення слідів, тому при розслідуванні кримінальних правопорушень кожен слід може стати в нагоді при ідентифікації особи. Мовлення людини є одним зі способів взаємодії людини з іншими. Добре знаючи про можливості дактилоскопії, портретної та ДНК-експертизи, правопорушники прагнуть змінити зовнішність, знищити сліди подушечок пальців рук та можливих часточок організму на місці злочину. Проте мовлення особи теж має ознаки, які можуть слугувати

досягненню як ідентифікаційних, так і діагностичних завдань у криміналістиці. Змінити мовлення особі важче ніж одягти рукавички чи перуку. Тому дослідження матеріальних та ідеальних слідів мовлення людини відкриває перспективи підвищення ефективності досудових розслідувань.

Окремі ознаки мовлення вже використовуються слідчими в практичній діяльності (за результатами анкетування слідчих Національної поліції України, це підтвердили 100 % респондентів). Проте така діяльність часто має інтуїтивний характер обумовлений особистим досвідом слідчого. Звертаючи увагу на інформативні ознаки мовлення підозрюваних, потерпілих, свідків при провадженні різних слідчих (розшукових) дій, при анкетуванні лише близько 20% респондентів зазначили, що проводили впізнання особи за голосом та призначали або клопотали про призначення експертизи аудіо- чи відеозаписів за ознаками мовлення.

Більшість респондентів констатували існування організаційно-тактичних проблем як щодо проведення цього різновиду слідчої (розшукової) дії, так і щодо оцінки її результатів. Також слід відзначити недостатню кількість експертів (близько 10 осіб на всю Україну), які можуть проводити експертні дослідження такого виду.

З поширенням використання відео та звукозаписуючої апаратури у повсякденному житті сліди мовлення особи залишаються все на більшій кількості матеріальних носіїв, що дає достатній матеріал для проведення ідентифікаційних та діагностичних досліджень.

На сьогодні окремі ознаки мовлення особи під час досудового слідства досліджують при проведенні лінгвістичних експертиз та експертизи відеозвукозаписів. Лінгвістична експертиза усного мовлення та експертиза відеозвукозапису використовуючи однакові сліди-відображення на матеріальних носіях вирішують одні й ті ж питання, досліджуючи одне явище – усне мовлення людини – з різних сторін. Тому є необхідним запровадження комплексної соно-лінгвістичної експертизи.

Вказане робить проблематику призначення та проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи дуже актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Окремі кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти правового регулювання призначення та проведення фоноскопічної, авторознавчої експертиз та експертизи відео-звукзапису широко досліджувалися науковцями, зокрема такими як Р. С. Белкін, А. М. Леонт'єв, В. А. Журавель, М. Г. Щербаковський, М. В. Салтевський, В. В. Бірюков, В. І. Батов, В. С. Бергер, Т. В. Варфоломеєва, А. І. Вінберг, В. П. Колмаков, В. М. Стратонов, І. П. Крилов, В. Г. Гончаренко, Г. І. Грамович, Г. Л. Грановський, І. В. Басиста, В. П. Бахін, Н. Г. Бритвич, В. І. Василичук, В. І. Галаган, М. М. Гапанович, А. Я. Гінзбург, М. О. Головецький, Ю. М. Грошевий, В. Е. Єминов, А. М. Зінін, А. В. Іщенко, І. П. Козаченко, В. А. Колесник, В. І. Комісаров, В. О. Коновалова, Ю. Г. Корухов, Г. І. Кочаров, В. В. Крилов, В. С. Кузьмічов, О. П. Кучинська, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, А. Ф. Маєвський, О. М. Моїсєєв, В. М. Петренко, М. А. Погорецький, З. Г. Самошина, М. Я. Сегай, В. А. Снетков, В. Т. Томін, Л. Д. Удалова, П. П. Цветков, П. В. Цимбал, В. В. Ціркаль, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило тощо.

Розвиваються новітні напрямки в лінгвістиці (ідентифікаційна лінгвістика та психолінгвістика), досягнення науковців використовуються в суміжних галузях і навіть поза ними. У лінгвістиці над проблематикою лінгвістичних ознак мовлення працювали Є. Н. Басовська, М. О. Грачов, Т. П. Романова, С. Я. Єрмоленко, О. А. Земська, Л. В. Ігнаткіна, О. П. Козакова, О. А. Левоненко, І. В. Пономаренко, Т. М. Соловійова, Л. В. Струганець, Г. І. Богін, В. М. Карасик, Ю. М. Караулов, К. Ф. Сєдов, О. М. Шахнарович, Т. В. Шмельова тощо. психолінгвісти, зокрема

Т. В. Ахутіна, В. П. Белянін, Б. В. Зейгарник, Б. Є. Мікіртунов, Л. В. Сахарний, Д. Л. Співак, в царині психології спілкування працювали Л. С. Виготський, А. Б. Добрович, О. О. Леонт'єв, К.Г. Юнг тощо.

Проведений аналіз спеціальної наукової літератури виявив, що незважаючи на дослідження відокремлених питань щодо можливостей встановлення у мовленні особи окремих особливостей її як представника певної соціальної групи за ознакою статі, віку або етнічної приналежності в різних науках на сьогодні у вітчизняній криміналістичній науці відсутні оглядові чи фундаментальні наукові праці, у яких системно та всебічно досліджуються сучасні можливості судово-криміналістичного дослідження мовленнєвого портрету особи, зокрема при проведенні комплексної сонолінгвістичної експертизи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Розглянути організаційні аспекти призначення та проведення комплексної сонолінгвістичної експертизи, визначити склад суб'єктів комплексної сонолінгвістичної експертизи, висвітлити особливості збирання матеріальних носіїв зі слідами мовлення особи для проведення комплексної сонолінгвістичної експертизи, встановити проблематику нормативного закріплення призначення та проведення комплексної сонолінгвістичної експертизи та сформулювати пропозиції щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Чинний Закон України «Про судову експертизу» не закріплює переліку видів судових експертиз [2]. Між тим проведення судово-експертних досліджень є основою діяльності мережі науково-дослідних експертних криміналістичних центрів в Україні. Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок, що жоден закон такого переліку не надає. Тож лише звернення до підзаконних нормативно-правових актів дозволяє дослідити види судових експертиз.

П. 1.2. Інструкції «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженої Наказом Міністерства юстиції

України 08.10.1998 № 53/5 визначає перелік видів судових експертиз Там же зазначено, що з метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань, експертними установами організовується проведення інших видів експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), у тому числі й тих, що перебувають у стадії наукової розробки [3], тобто перелік не є вичерпним.

До підвидів криміналістичної експертизи згідно зазначеної Інструкції відносять, зокрема експертизу відеозвукозапису та лінгвістичну експертизу мовлення. Фоноскопічна експертиза в ньому не згадується.

Проаналізувавши вимоги чинного законодавства та думки провідних вчених-криміналістів щодо призначення комплексних судових експертиз вважаємо за необхідне визначити такий порядок призначення та проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи.

Оскільки при проведенні комплексної соно-лінгвістичної експертизи застосовуються знання різних галузей науки, зокрема лінгвістики (психолінгвістики) та фізики (акустики) для вирішення спільних ідентифікаційних та діагностичних завдань, експертне дослідження вимагає участі фахівців різних галузей. Комплексна соно-лінгвістична експертиза повинна проводитись за участі експертів-лінгвістів та експертів, що мають спеціальні знання для проведення аналізу фізичних властивостей голосу.

Такі фахівці можуть бути працівниками як різних підрозділів однієї державної спеціалізованої експертної установи, так працювати в різних державних спеціалізованих експертних установах, а також працювати в інших підрозділах та службах органів центральної виконавчої влади. Така ситуація породжує проблему взаємодії різних органів і служб.

Після нормативного закріплення можливості проведення судових експертиз приватними експертними установами [4], ще гостріше постає питання їх взаємодії в межах проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи з державними експертними установами.

Згідно ч.1 с. 242 Кримінального процесуального кодексу України «експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку» [5].

Оскільки юридичною підставою проведення будь-якої, зокрема і комплексної соно-лінгвістичної, експертизи є процесуальний документ про її призначення, вже в ньому необхідно визначити межі повноважень та порядок взаємодії між експертами державних та приватних експертних установ.

На нашу думку, в ньому необхідно чітко визначити, перелік експертних установ, яким доручається її проведення, у разі, якщо таких установ більше ніж одна, а також дані особи, яка буде залучена як експерт з приватної експертної установи. Також слід виокремити провідну державну експертну установу з переліку, наділивши її організаційними повноваженнями щодо проведення експертизи.

Саме провідна державна експертна установа має координувати роботу всіх залучених експертів, отримувати матеріали для проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи, підтримувати зв'язок із суб'єктом кримінального провадження, що призначив експертизу.

Невизначеність провідної експертної установи у процесуальному документі про призначення експертизи призведе до суперечок щодо розподілу повноважень та відповідальності при проведенні експертного дослідження, а отже може вплинути на строки та ефективність проведення експертизи, що є небажаним.

Також у зазначеному документі обов'язково має міститися перелік об'єктів експертного дослідження із зазначенням їх індивідуальних ознак. Найчастіше ідентифікація особи за ознаками її усного мовлення (лінгвістичними та фізичними ознаками голосу) проводиться при дослідженні матеріальних носіїв зі слідами такого мовлення. Це можуть бути відеозаписи зі звуком або виключно звукозаписи (фонограми) на яких

зафіксована досліджувана розмова. Для вирішення питання «Чи брала участь у цій розмові певна особа?» необхідно отримати зразки для порівняння.

На практиці отримання таких зразків для порівняння досить ускладнене необхідною тривалістю усного мовлення без перерв, а саме 10 хвилин розмови без пауз. Отримати зразок читання тексту для виявлення ознак читання у досліджуваній фонограмі простіше, оскільки читати 10 хвилин легше, аніж вести монолог такої ж тривалості.

Окрім того порівняльні зразки з усним мовленням повинні бути зафіксовані з достатнім рівнем запису на якісній апаратурі та носіях. Криміналістично значуща інформація, що міститься в засобах мобільного зв'язку, обумовлена їх технічними і функціональними особливостями [6, с. 1110]. За наявності технічної можливості, мають бути також зразки виконані на тій же апаратурі та носіях, що і досліджувана фонограма.

У зв'язку з вищевикладеним вважаємо за доцільне залучення спеціаліста до відібрання порівняльних зразків усного мовлення.

В нашій державі значна кількість громадян є двомовними, частіше це українська та російська мови. У зв'язку з професійними вимогами до багатьох посад, зокрема для держслужбовців, мова спілкування у побуті та на робочому місці може не співпадати. Усне мовлення однієї особи під час мовленнєвих актів різними мовами значно відрізняється. З цим пов'язана вимога відповідності мови мовленнєвого акту, зафіксованого на досліджуваній фонограмі, мові мовленнєвого акту з порівняльних зразків.

Для проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи експерту необхідні також протокол огляду та прослуховування досліджуваних фонограм з їх текстовим розшифруванням.

Згідно ч.2. ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію» під час наповнення баз (банків) даних, щодо осіб затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень, поліція забезпечує збирання, накопичення мультимедійної інформації (фото, відео-, звукозапис) та біометричних даних (дактилокартки,

зразки ДНК) [7]. Тобто з таких банків даних також можна отримати зразки для порівняння.

Відео- фонограми, що є об'єктами дослідження, упаковані належним чином (окремо речові докази та зразки для порівняння) разом із процесуальним документом про призначення соно-лінгвістичної експертизи надаються провідній експертній установі, яка відповідає за їх збереження.

Керівник провідної експертної установи визначає який із підрозділів, до компетенції яких належить вирішення питань комплексної соно-лінгвістичної експертизи, буде провідним. Йому належить організувати роботу експертної комісії, призначити голову експертної комісії та визначитись зі складом експертної комісії (спільно з керівниками інших підрозділів, до компетенції яких належить вирішення питань такого експертного дослідження).

Голова експертної комісії з проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи виконує організаційні функції щодо забезпечення роботи експертної комісії. При вирішенні в процесі експертного дослідження поставлених питань голова має рівний голос з кожним із членів експертної комісії.

Кожен експерт самостійно обирає спосіб та методи дослідження відповідно до поставлених перед ним завдань в межах комплексної соно-лінгвістичної експертизи.

До компетенції комплексної соно-лінгвістичної експертизи належать питання: ідентифікації особи за лінгвістичними ознаками усного мовлення, ідентифікація особи за фізичними (акустичними) ознаками голосу, визначення ознак умисного спотворення/імітації мовлення, визначення рідної мови мовця, визначення типу висловлювання, аналіз змісту усного мовлення тощо.

Тож при призначенні комплексної соно-лінгвістичної експертизи перед експертами можуть бути поставлені такі питання:

1. Чи брала участь особа у досліджуваній розмові, зафіксованій на (відео) фонограмі? Якщо так, то які слова та висловлювання промовлені саме нею?
2. Чи одна й та сама особа брала участь у досліджуваних розмовах?
3. Скільки осіб брали участь у розмові, зафіксованій на фонограмі?
4. Чи брали перелічені особи участь у зафіксованій на фонограмі розмові та які конкретно слова та фрази ними промовлені?
5. Чи є мовлення досліджуваної особи спонтанним підготовленим (завченим) чи спонтанним непередготовленим? Чи є в мовленні досліджуваної особи ознаки читання тексту?
6. Чи є в мовленні досліджуваної особи ознаки імітації мовленнєвих навичок іншої людини або спотворення своїх?
7. Чи є в мовленні особи ознаки іншої мови?
8. Чи є в мовленні особи лінгвістичні ознаки, що характеризують соціально-біографічні риси її особистості?
9. Чи є ознаки підтекстового (або двоякого) тлумачення слів та висловлювань в усному мовленні досліджуваної особи?
10. Чи містяться в мовленні досліджуваної особи публічні заклики (висловлювання) до певних дій (вказати, яких саме)?
11. Чи міститься в мовленні особи інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи?
12. Чи є висловлювання особи фактичним твердженням або оціночним судженням?

За результатами проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи у разі досягнення згоди між експертами складається спільний висновок. У разі відсутності такої згоди у дослідницькій частині висновку кожен експерт описує свою частину проведеного експертного дослідження і підписує її, в заключній частині – відзначає висновки, що відповідають його точці зору в даній експертизі та обґрунтовуються його дослідженнями, описаними в дослідній частині.

Висновки з цього дослідження. Виходячи із зазначеного вище вважаємо за необхідне нормативне закріплення у Законі України «Про судову експертизу» класифікації судових експертиз, в тому числі комплексної сонолінгвістичної експертизи яка б вирішувала тотожні ідентифікаційні, групофікаційні та діагностичні завдання, які нині ставляться перед лінгвістичною експертизою усного мовлення та експертизою відеозвукозапису.

На нашу думку це дозволить уникнути кількох потенційно негативних наслідків:

1. Зайвих витрат часових, матеріальних та людських ресурсів, які неминуче матимуть місце, коли в межах одного кримінального провадження може виникати необхідність дослідження усного мовлення особи з різних сторін (і за фізичними характеристиками голосу, і за змістом мовлення) потрібно буде призначати дві окремі експертизи.

2. Затягування строків кримінального провадження, оскільки кількість відео-фонограм досліджуваних розмов в межах одного кримінального провадження є обмеженою, в той же час експерту для вирішення поставлених питань необхідна якомога більша тривалість досліджуваного запису усного мовлення, що в свою чергу призведе до послідовного призначення експертиз з використанням одних і тих же порівнюваних відео-звукозаписів.

3. Зниження ефективності розслідування кримінальних правопорушень, можливе ухилення підозрюваного від кримінальної відповідальності внаслідок відтермінування часу отримання результатів експертиз.

References:

1. Zvity «Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia» za 2013-2020 roky. Heneralna prokuratura Ukrainy [Reports "On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation" for 2013-2020. General Prosecutor of Ukraine]. Available at:

https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&c=fo#

2. Zakon Ukrayini «Pro sudovu ekspertyzu» vid 25.02.1994 roku. № 4038-XII. [Law of Ukraine «About forensic examination» of February 25, 1994. № 4038-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. (In Ukrainian).

3. Nakaz Ministerstva yustitsiyi Ukrayini vid 08.10.98 № 53/5 «Pro zatverdzhennya Instruksiyi pro pryznachennya ta provedennya sudovih ekspertiz ta ekspertnih doslidzhen ta naukovo-metodichnih rekomendatsiy z pitan pidgotovki ta pryznachennya sudovih ekspertiz ta ekspertnih doslidzhen» [Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 08.10.1998 № 53/5 «On approval of the Instruction on appointment and conduct of forensic examinations and expert research and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert research»] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (accessed 05.09.2020). (In Ukrainian).

4. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia okremykh polozhen kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva» vid 04.10.2019 roku № 187-IX [Law of Ukraine «On amendments to some legislative acts of Ukraine to improve certain provisions of criminal procedure legislation» of October 04, 2019 № 187-IX Available at: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20#Text>

5. Kriminalniy protsesualniy kodeks Ukrayini vid 13.04.2012 № 4651-VI [Criminal procedure code of Ukraine of 13.04.2012 № 4651-VI]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (accessed 07.09.2020). (In Ukrainian).

6. Scherbakovska, K.O. (2012) Zasobi mobilnogo zv'yazku yak dzherela informatsiyi pri rozsliduvannitorgivliditymi [Mobile communications as a source of information in the investigation of child trafficking] // Forum prava [Forum of

Law], 2012, № 1, 1109-1113. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12skortd.pdf> (accessed 19.12.2019). (In Ukrainian).

7. Zakon Ukrayini «Pro Natsionalnu politsiyu» vid 2 lipnya 2015 roku № 580-VIII [Law of Ukraine «On the National Police» of July 2, 2015. № 580-VIII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (In Ukrainian).

Некоторые организационные и нормативные аспекты назначения и проведения комплексной соно-лингвистической экспертизы

Савельева Ирина Валериевна

e-mail: IrinkaGT17@gmail.com

Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация: В предлагаемой статье рассматриваются отдельные организационные и нормативные аспекты назначения и проведения комплексной соно-лингвистической экспертизы.

Автор проанализировал действующее законодательство Украины и пришел к выводу, что в законах отсутствует классификация судебных экспертиз, которые являются основной деятельностью сети научно-исследовательских экспертных криминалистических центров.

Для понимания основ назначения и проведения комплексной соно-лингвистической экспертизы выполнен краткий обзор действующего законодательства Украины относительно существующих видов судебных экспертиз. Рассмотрены организационные аспекты назначения и проведения комплексной соно-лингвистической экспертизы. Автор определил субъектный состав комплексной соно-лингвистической экспертизы. Проанализировав практику сбора материальных носителей со следами речи лица для проведения комплексной соно-лингвистической экспертизы автор определил особенности и проблемы этого процесса.

В статье предложены пути решения проблематики нормативного закрепления назначения и проведения комплексной соно- лингвистической экспертизы.

Ключевые слова: комплексная соно-лингвистическая экспертиза, устная речь, голос, фонограмма, назначение экспертизы.